

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

ВЕНГЕР ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 330.35:330.111.4]:669(477)

**ФАКТОРИ ЗРОСТАННЯ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державній установі «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Науковий консультант

член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук
КОРАБЛІН Сергій Олександрович,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
заступник директора з наукової роботи.

Офіційні опоненти:

академік НАН України,
доктор економічних наук, професор
АМОША Олександр Іванович,
Інститут економіки промисловості
НАН України, директор;

доктор економічних наук, професор
КАСИЧ Алла Олександрівна,
Київський національний університет
технологій та дизайну,
завідувач кафедри менеджменту
та публічного адміністрування;

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
МАКОГОН Юрій Володимирович,
Маріупольський державний університет,
професор кафедри економіки та
міжнародних економічних відносин.

Захист відбудеться «20» жовтня 2020 р. о 14 годині 30 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.239.01 Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий «7» вересня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.І. Романовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Стимулювання економічного зростання, підтримка його темпів на стабільному та оптимальному рівні є однією з найважливіших довгострокових цілей економічної політики уряду будь-якої країни.

Важливу роль у забезпеченні умов та можливостей якісного економічного зростання відіграють окремі галузі національної економіки. Саме якість зростання, що характеризується ефективністю використання ресурсів, нових технологій і розвитком цих галузей, спрямованих на задоволення різноманітних потреб людини, стає реальним віддзеркаленням економічного розвитку країни. В Україні однією з таких галузей є металургійна.

Актуальність теми. Металургійна галузь України відноситься до базових галузей національної економіки, що, поряд з іншими, визначає загальний стан соціально-економічного розвитку країни. З нею тісно пов'язані суміжні галузі, що забезпечують її продукцією проміжного споживання, а також галузі, що використовують металопродукцію як частину власного проміжного споживання. Розвиток важкої промисловості загалом, машинобудування, а отже, й науково-технічного прогресу, будівництва, усіх видів транспорту, особливо залізничного, трубопровідного тощо, на пряму залежить від стану металургії.

Потенціал металургійної галузі базується на наявності в країні кадрового персоналу, достатньої власної сировинної бази та великої кількості виробничих потужностей, спроможних повномасштабно забезпечувати не лише внутрішній ринок, а й підтримувати значні обсяги експорту. Зокрема, займаючи незначне місце у ВВП (5,8% у 2007 р.), металургійна галузь забезпечувала понад 42% загальноукраїнського експорту та майже 42% валютних надходжень країни.

Проте історія попередніх років показала, що розвиток металургійної галузі України відбувався вкрай нерівномірно. Так, протягом 1991–2017 рр. її динаміка постійно змінювалася – роки прискореного зростання чергувалися з періодами уповільнення та навіть абсолютного падіння обсягів виробництва. Основу цих коливань становили як зміни зовнішньої кон'юнктури, так і внутрішні фактори. Крайні прояви негативних умов становили також кризи – трансформаційні, фінансові, економічні, валютні, бюджетні, товарні, системні тощо.

Відновленню економічного зростання металургійної галузі у 1997 р. передувала низка позитивних змін у трансформаційний період, зокрема, запровадження механізму вільного ціноутворення; переведення вітчизняних підприємств на самостійний баланс з метою їх подальшого перетворення в незалежні суб'єкти господарювання з різними формами власності; надання вітчизняним підприємствам права здійснювати експортно-імпорتنу діяльність. Позитивним для металургійних підприємств видався й запроваджений державою економічний експеримент 1999–2001 рр. Однак найбільше на випуск

металургійної продукції протягом 1997–2017 рр. вплинув зовнішній попит на світовому ринку сталі.

Попри певні позитивні економічні зрушення, металургійна галузь України й досі залишається на периферії світових інвестиційних потоків, а експортне виробництво формується виключно шляхом цінової конкурентоспроможності, що ґрунтується на низьких питомих інвестиційних витратах на підтримку і модернізацію виробничих потужностей унаслідок використання дешевої робочої сили, незначних екологічних витратах, наявності власної сировини та залишках безперспективних сегментів світового ринку. Це обумовлено тим, що економічний розвиток галузі відбувався за екстенсивною схемою – коли відновлювалися старі виробничі потужності, процеси кардинального технологічного переозброєння мали вузькосегментний характер, а інноваційний чинник майже не працював. Тому сьогодні вітчизняна металургійна галузь потребує якісних змін у частині формування довгострокових чинників економічного зростання.

Зазначене обумовлює високу актуальність дослідження, спрямованого на обґрунтування теоретико-методологічних засад визначення впливу основних чинників на економічне зростання металургійної галузі України та надання практичних рекомендацій щодо розроблення пріоритетних напрямів її подальшого розвитку.

Значну увагу вивченню особливостей розвитку металургійної галузі України в умовах ринкової трансформації приділяють насамперед вітчизняні вчені. Ключові аспекти цього питання висвітлено у працях: О. Амоші, В. Большакова, Б. Буркинського, Т. Загорської, В. Мазура, Ю. Макогона, В. Осипова, О. Пасхавера, О. Сірика, В. Точиліна, Л. Тубольцева, В. Харакхулах, В. Чайки, І. Юхновського та ін.

Інтеграційні процеси в металургійній галузі, формування на їх основі фінансово-промислових груп стали предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Т. Васильєвої, Ю. Воробйова, Л. Ганущак-Єфіменко, Л. Закревської, В. Кирій, Б. Мільнера, І. Нечаєвої, Т. Нікітіної, Н. Процун, А. Рамського, І. Стародубровської, О. Стожок, Ю. Уманціва, О. Чічканя, О. Черної, І. Ялдіна та ін.

Сучасним тенденціям розвитку світового ринку металургійної продукції та його впливу на діяльність вітчизняної металургійної галузі присвячені наукові розробки Ю. Адно, О. Анісімової, Т. Власюк, О. Єрмакової, Л. Капранової, А. Касич, І. Кондратьєвої, С. Корабліна, В. Нікіфорової, А. Писаревського, В. Тарасевича, В. Тарнавського, М. Шевелева, О. Шутаєвої, Л. Яніва тощо.

Ґрунтовні наукові праці з питань економічного зростання, що закономірно виникають у процесі дослідження розвитку металургійної галузі, належать таким зарубіжним вченим, як: Дж. Кейнс, Р. Хан, Г. Мюрдаль, Р. Харрод, Е. Хансен, Г. Касель, Р. Солоу, П. Ромер, Г. Гросман, Е. Хелпман, П. Айгюн, П. Хоувіт, Т. Шульц, Г. Беккер, Р. Лукас та ін.

Вагомі дослідження, присвячені статистико-математичній оцінці та економетричному моделюванню процесів економічного зростання національних економік, розглянуто у працях як зарубіжних вчених – Д. Вейла, Е. Денісона, Ч. Джонса, Ю. Лукашина, Г. Менк'ю, Д. Олінера, Л. Рахліної, Д. Ромера, Х. Сала-і-Мартіна, Д. Сішеля, так і вітчизняних – В. Гейця, Я. Глухої, Я. Жаліла, І. Крючкової, М. Скрипниченко, В. Степанишина, А. Сухорукова, Л. Тисовського, Ю. Харазішвілі, С. Шумської та ін.

Інституційним питанням розвитку національної економіки присвячено праці таких зарубіжних вчених, як: Т. Вебелен, О. Вільямсон, Д. Норт, Дж. Робінсон, Д. Родрік, Л. Фрейнкман. Ґрунтовні наукові праці, присвячені сфері інституційного розвитку, належать вітчизняним вченим: Т. Артёмовій, А. Гриценку, Н. Колодрубській, Ю. Пилипенку, О. Пустовойту, О. Чубарю та ін.

Проблеми державного регулювання та промислової політики досліджували такі українські вчені, як: І. Бобух, Т. Гудзь, Л. Дейнеко, Ю. Залознова, М. Іванов, Ю. Кіндзерський, К. Ковальчук, В. Ляшенко, О. Макара, В. Нікіфорова, Т. Осташко, Е. Шелудько, Л. Шинкарук, М. Якубовський та ін.

Проте у практиці регулювання вітчизняної промисловості залишаються невирішеними завдання щодо формування науково-методичних підходів до визначення впливу основних чинників на економічне зростання металургійної галузі України та розроблення пріоритетних напрямів її подальшого розвитку. Це обумовлено тим, що тривалий час дослідження проблем економічного зростання концентрувалися на вивченні ключових виробничих факторів та структурних складових. При цьому економічні процеси розглядалися дещо відокремлено від процесів соціального розвитку та характеристик середовища, в якому відбувається взаємодія численних економічних факторів. Це означає, що характер впливу тих чи інших чинників на економічне зростання металургійної галузі потребує подальших досліджень, особливо – у напрямі пошуку ендогенних факторів розвитку. Зазначене вище й обумовило вибір теми, формулювання мети, визначення предмета і завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» у рамках наукових тем: «Моделі ефективних ринків реального сектора економіки: структурно-інституціональний та функціональний аналіз» (№ ДР 0106U004701), особистий внесок автора – проаналізовано підходи до трактування поняття конкуренції, визначено основні бар'єри вступу підприємств на ринок, запропоновано механізми формування функціонально-ефективної моделі ринку; розглянуто базові умови функціонування ринку металопродукції, його інституціональні особливості та напрями державного регулювання, проаналізовано структуру ринку металопродукції, визначено його результативність, запропоновано напрями формування ефективної моделі національного ринку та конкурентоспроможних структур металургійної галузі; «Вплив світової кон'юнктури та інтеграційних

процесів на розвиток базових ринків України» (№ ДР 0108U003637), особистий внесок автора – визначено основні тенденції розвитку міжнародного ринку металургійної продукції, розглянуто особливості державної підтримки сектора чорної металургії в умовах СОТ, виявлено вплив міжнародних інтеграційних процесів на розвиток сектора чорної металургії України; розглянуто вплив світової кон'юнктури на розвиток сектора металургії та запропоновано напрями мінімізації її негативного впливу на розвиток національного ринку металопродукції; «Формування структури базових ринків України: державне регулювання в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі» (№ ДР 0112U000045), особистий внесок автора – узагальнено світовий досвід регулювання доступу на національні ринки металопродукції, проаналізовано та оцінено вплив процесів лібералізації та торговельних обмежень на динаміку структурних змін національного ринку металопродукції, розроблено та запропоновано основні напрями державного регулювання ринку металопродукції в частині застосування захисних механізмів; «Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України» (№ ДР 0115U002690), особистий внесок автора – узагальнено теоретико-методологічні засади, розроблено практичні рекомендації щодо оцінки та аналізу структурних змін у світовій торгівлі, виявлено їх вплив на розвиток металургійної галузі України; розроблено та запропоновано основні напрями розширення внутрішнього ринку металопродукції на основі впровадження ефективної політики конкурентного розвитку з метою зниження рівня залежності вітчизняних виробників від структурних змін у світовій торгівлі.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад ідентифікації факторів зростання металургійної галузі України для визначення напрямів її державного регулювання.

Досягнення зазначеної мети дало змогу вирішити такі **завдання**:

- сформулювати уявлення щодо основних економічних властивостей металургійної галузі України з урахуванням її експортної спрямованості та місця на міжнародних ринках збуту її продукції;
- визначити основні чинники, що впливають на динаміку металургійної галузі України з урахуванням її ринкових трансформацій та експортної спрямованості;
- деталізувати методологічні підходи до визначення основних факторів виробничої динаміки експортно орієнтованої галузі за відсутності в неї домінуючих конкурентних переваг на міжнародних ринках збуту її продукції;
- оцінити вплив основних ендогенних та екзогенних чинників на динаміку металургійної галузі України упродовж її ринкової трансформації;
- обґрунтувати необхідність зниження залежності металургійної галузі України від несприятливих коливань зовнішньої кон'юнктури на основі застосування заходів державного регулювання;

– визначити особливості та системні суперечності у формуванні політики державного регулювання металургійної галузі України;

– обґрунтувати напрями та завдання державного регулювання металургійної галузі України;

– визначити роль внутрішнього ринку в системі державного регулювання металургійної галузі України.

Об'єктом дослідження є фактори зростання експортно орієнтованої галузі за відсутності в неї домінуючих конкурентних переваг на міжнародних ринках та обґрунтування відповідних напрямів її державного регулювання.

Предметом дослідження є металургійна галузь України, форми, методи, моделі та інструменти її державного регулювання.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проведено із застосуванням таких загальнонаукових та спеціальних методів і наукових підходів: методу порівняльного аналізу (для визначення ролі та місця металургійної галузі в національному господарстві України, а також для визначення основних тенденції у розвитку світового ринку металопродукції); логіко-історичного підходу (для проведення історичної періодизації розвитку теорії економічного зростання); методу структурно-функціонального аналізу (для дослідження основних напрямів і механізмів ринкової трансформації металургійної галузі та інтеграції її підприємств у фінансово-промислові групи); методу системного аналізу (для визначення ролі держави у розвитку металургійної галузі провідних країн світу); підходу економіко-математичного моделювання (для аналітичної оцінки впливу екзогенних чинників на зростання випуску металургійної продукції); графічного і табличного методів (для унаочнення викладу теоретико-методичного та статистичного матеріалу в дисертаційній роботі).

Наукова новизна одержаних результатів. Основні теоретичні і практичні результати дослідження, які характеризують її наукову новизну, такі:

уперше:

– на основі синтезу та теоретичного принципу комплементарності в економічній науці запропоновано такі наукові поняття, як: «*велика відкрита галузь*» і «*мала відкрита галузь*», спільними характеристиками яких є експортна орієнтованість господарської діяльності; визначено відмінності, що притаманні суто «*великій відкритій галузі*», що полягають у здатності такої галузі цілеспрямовано впливати на формування рівня світових цін, за якими на міжнародних ринках реалізується її продукція; відмінність «*малої відкритої галузі*» полягає у відсутності значних якісних та кількісних переваг її продукції на міжнародних ринках збуту та відповідного визначального впливу на формування її світової ціни;

– зважаючи на відсутність у *малої відкритої галузі* якісних і кількісних переваг та визначального впливу на формування світової ціни доведено, що при одночасному зниженні цінової кон'юнктури та попиту на міжнародних ринках

збуту її продукції така галузь може опинитися у стані фінансової кризи навіть за умов дотримання виваженої бізнес-стратегії;

– встановлено, що внаслідок прямого впливу на фінансові результати *малої відкритої галузі* світових цін на її продукцію, така галузь виявляється залежною від цінової кон'юнктури відповідних світових ринків та ринкової поведінки *великої відкритої галузі*, що завдяки своїм конкурентним перевагам здатна цілеспрямовано впливати на формування рівня світових цін, за якими на міжнародних ринках реалізується продукція обох таких галузей;

– обґрунтовано, що попри залежність від цінової кон'юнктури та «поведінки» *великої відкритої галузі* на міжнародних ринках, *мала відкрита галузь* може відігравати визначальну роль для національної економіки, – оскільки у її межах здійснюється процес виробництва, – якщо така галузь для економіки є стратегічно значимою та визначає загальний стан соціально-економічного розвитку країни;

– виявлено, що коли *мала відкрита галузь* суттєво впливає на національну економіку, виробляючи свою продукцію, світова кон'юнктура на цю продукцію може стати визначальним чинником темпів зростання такої економіки;

удосконалено:

– теоретичні підходи до визначення ключових факторів економічного зростання *малої відкритої галузі*, які включають не лише класичні ендогенні чинники як виробничий людський капітал і технології, що використовуються, а й такі зовнішні (екзогенні) ринкові фактори, як цінова кон'юнктура на міжнародних ринках збуту продукції цієї *малої відкритої галузі* та рівень обмінного курсу національної валюти, що при однакових інших умовах прямо впливають на динаміку випуску продукції такої галузі та, інколи, всієї національної економіки;

– обґрунтування наукового положення про те, що внаслідок об'єктивної вразливості через несприятливу зовнішню кон'юнктуру *мала відкрита галузь* може вимагати спеціального державного регулювання, сутність якого полягає у формуванні сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища шляхом створення інноваційної та інформаційної інфраструктури, підготовки кадрів, організації системи ефективного захисту інтелектуальної власності й трансферту технологій, страхування ризиків інноваційної діяльності, що стимулює технічну та технологічну модернізацію виробничих потужностей з метою випуску продукції, яка матиме якісні та кількісні конкурентні переваги на зовнішніх та внутрішньому ринках її збуту;

– методологічні підходи до побудови виробничої функції *малої відкритої галузі*, які, на відміну від існуючих, полягають у включенні до визначальних факторів випуску її продукції не лише суто ендогенних, а й екзогенних чинників, до яких у випадку металургійної галузі України доцільно віднести такі зовнішні ринкові фактори, як: світова ціна на сталь, обмінний курс гривні, ціна на природний газ, що імпортується;

– теоретичні положення щодо необхідності зниження залежності металургійної галузі України від коливань обмінного курсу гривні, які на відміну від поширених підходів, свідчать про їх наочні ризики не лише під час ревальвації національної валюти, а й її суттєвої девальвації, що призводить до неконтрольованої інфляції та одночасної втрати конкурентних цінових переваг металургійної продукції як на внутрішньому, так і міжнародному ринках її збуту;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування необхідності державного регулювання металургійної галузі України, яке полягає у розробленні дієвих механізмів, що ґрунтуються як на підтримці її діяльності на зовнішніх ринках збуту, де домінують іноземні виробники, так і в частині контролю за дотриманням національного антимонопольного законодавства із урахуванням вагомої ролі галузі у динаміці національної економіки;

– наукові підходи, які дають змогу віднести металургійну галузь України до категорії *«мала відкрита галузь»*, що, на відміну від існуючих підходів, які визначають її лише як стратегічно важливу та експортно орієнтовану, ґрунтуються на комплексній оцінці системи показників, результати яких свідчать про незначну частку цієї галузі у світовому виробництві продукції; про обмежений вплив на світовий ринок сталі, де якісні та кількісні характеристики галузі не чинять суттєвого впливу на формування світової ціни на металургійну продукцію; про високу залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках збуту продукції галузі. Наведене доводить, що наразі металургійна галузь України об'єктивно нездатна цілеспрямовано впливати на формування світової ціни на свою продукцію;

– теоретичні положення про необхідність зниження залежності металургійної галузі України від несприятливих коливань зовнішньої кон'юнктури шляхом застосування заходів державного регулювання, що ґрунтуються на досвіді промислово розвинених країн та передбачають використання механізму державно-приватного партнерства щодо стимулювання й реалізації інвестиційних заходів з технологічного оновлення галузі;

– концептуальні підходи до державного регулювання металургійної галузі України, які, на відміну від існуючих, що ґрунтуються на стимулюванні її сталого зростання за рахунок девальвації національної валюти та покладанні на сприятливу зовнішню кон'юнктуру, передбачають осучаснення технологій, які використовуються у галузі, підвищення якості металургійної продукції та розширення ринків її збуту як у національній економіці України, так і за її межами;

– обґрунтування щодо суттєвого підвищення ролі внутрішнього ринку металопродукції як одного з головних напрямів державного регулювання розвитку металургійної галузі України, що полягають у комплексній активізації діяльності основних металоспоживаючих галузей шляхом розроблення та реалізації національних програм у промисловості, особливо в машинобуду-

ванні, енергетиці, транспорті, будівництві, житлово-комунальному господарстві та інших галузях національної економіки, на які загалом припадає понад 95% внутрішнього споживання продукції металургійної галузі України. Це дало можливість розглядати внутрішній ринок як ключовий, проте наразі відсутній системоутворюючий елемент державного регулювання металургійної галузі України, що включає обґрунтування напрямів державної політики, інституційне оформлення системи державного регулювання, розроблення законодавчих і програмних документів у сфері розвитку металургійної галузі України.

Практичне значення одержаних результатів. Практичну спрямованість отриманих результатів дисертаційної роботи підтверджено доведенням її основних теоретико-методологічних положень до рівня науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій прикладного характеру, що використано в діяльності центральних органів державної влади України (довідка про впровадження від 28.12.2019 р. № 135-16/892). Зокрема: розробки автора, які стосуються напрямів забезпечення стабільного розвитку ринків гірничо-металургійного комплексу України, а також пропозиції щодо удосконалення існуючих підходів до зростання випуску металургійної продукції використано Антимонопольним комітетом України (лист від 12.09.2007 р. № 12-29/12-5957); розробки автора, пов'язані з оцінкою та аналізом технологічної структури металургійних підприємств України, а також пропозиції щодо її вдосконалення використано Антимонопольним комітетом України (лист від 14.05.2009 р. № 12-29/12-4145); розробки автора, які стосуються визначення сучасного стану та перспектив подальшого розвитку національного ринку металопродукції, а також пропозиції щодо формування в Україні потужних конкурентоспроможних структур ринкового типу – національних лідерів у металургійній галузі, використано Антимонопольним комітетом України (лист від 13.10.2009 р. № 12-29/12-8959); розробки автора щодо упровадження світового досвіду державної підтримки металургійних підприємств, у тому числі шляхом надання горизонтальної допомоги, що не суперечить вимогам СОТ, використано Антимонопольним комітетом України (лист від 18.05.2010 р. № 12-29/12-4169); надані автором прогностичні оцінки щодо розвитку металургійної галузі до 2012 р. використано Антимонопольним комітетом України (лист від 12.04.2011 р. № 12-29/12-3604); пропозиції автора щодо характеристики потенційних додаткових джерел наповнення державного бюджету шляхом запровадження ренти від високодохідних видів економічної діяльності, зокрема від видобутку і реалізації залізної руди, використано Міністерством фінансів України (лист від 20.09.2013 р. № 31-08150-09-17/27566) та департаментом інформаційно-аналітичного забезпечення та взаємодії з Верховною Радою України (лист від 19.09.2013 р. № 180/0/025/147-13); надані автором пропозиції щодо перспектив розвитку гірничо-металургійного комплексу України в умовах зони вільної торгівлі з країнами ЄС у частині надання горизонтальної державної допомоги використано Антимонопольним комітетом України (лист від 21.07.2014 р. № 09-29/09-6617); розробки автора

стосовно імовірних загроз реекспорту європейських товарів на металургійний ринок Російської Федерації в умовах зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом використано Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (лист від 03.11.2015 р. № 4314-06/36298-07); розробки автора, пов'язані з аналізом структурних змін та пропозиціями щодо регулювання ринку металопродукції в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі України, використано Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (лист від 11.04.2016 р. № 3612-06/10612-07); рекомендації автора, які стосуються імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті економічних викликів та нових можливостей для підприємств металургійної галузі, використано: Комітетом з питань європейської інтеграції Верховної Ради України (лист від 11.08.2016 р. № 04-17/16-1211 (195345)), Міністерством освіти і науки України (лист від 18.08.2016 р. № 1/11-11186), Торгово-промисловою палатою України (лист від 12.08.2016 р. № 5700/24.0-7.3), Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (лист від 29.08.2016 р. № 4323-06/27606-03); розробки автора, пов'язані із аналізом тенденцій та визначенням чинників зміни традиційного українського експорту металопродукції в географічній товарній структурі, використано Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (лист від 21.09.2017 р. № 4603-05/33421-07); пропозиції автора щодо визначення основних напрямів та індикаторів відновлення можливого прискореного економічного зростання металургійної галузі України використано Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (лист від 05.12.2017 р. № 3012-06/44626-07); надані автором рекомендації щодо застосування національної торговельної політики для адаптації цілей сталого розвитку України використано Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (лист від 08.07.2019 р. № 30232-06/28068-07); розробки автора щодо реалізації співпраці України з Китаєм у промисловій сфері використано Комітетом Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва (лист від 26.06.2019 р. № 04-30/28-233/118339); рекомендації автора щодо заходів промислової та торговельної політики для забезпечення розвитку промисловості на інноваційних засадах використано Комітетом Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва (лист від 26.06.2019 р. № 04-30/28-234/118355); пропозиції автора щодо реалізації потенціалу співпраці України з Китаєм у процесі розвитку вітчизняної промисловості використано Управлінням промислової та інноваційної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) (лист від 18.12.2019 р. № 052-6436).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням, у якому обґрунтовано теоретико-методологічні засади ідентифікації факторів зростання металургійної галузі України задля визначення напрямів її державного регулювання. Науково обґрунтовані положення, висновки, пропозиції та рекомендації отримані автором особисто та викладені в наукових публікаціях, з-поміж наукових

праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано винятково ті ідеї та напрацювання, які належать особисто автору. Конкретний внесок щодо наукових праць, опублікованих у співавторстві, зазначено у переліку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Ключові теоретико-методологічні положення та практичні результати представлено на міжнародних і всеукраїнських конференціях, а саме: «Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції» (м. Київ, 2006 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті» (м. Тернопіль, 2007 р.); «Навколишнє природне середовище – 2007: актуальні проблеми екології та гідрометеорології; інтеграція освіти і науки» (м. Одеса, 2007 р.); «Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів» (м. Київ, 2008 р.); «Проблеми розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки України» (м. Тернопіль, 2009 р.); «Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України» (м. Одеса, 2010 р.); «Ефективність бізнесу в умовах трансформаційної економіки» (м. Сімферополь, 2011 р.); «Сучасні національні економічні моделі: проблеми та перспективи розвитку» м. Сімферополь, 2011 р.); «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність» (м. Київ, 2012 р.); «Конкурентна політика в умовах модернізації економіки» (м. Київ, 2012 р.); «Актуальні питання підвищення конкурентоспроможності держави, бізнесу та освіти в сучасних економічних умовах» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Зовнішні та внутрішні фактори впливу на формування та розвиток економіки» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Світова економіка XXI століття: фактори впливу на стан і розвиток економічних процесів» (м. Львів, 2014 р.); «Соціально-економічний розвиток країн: досвід та перспективи: матеріали» (м. Львів, 2014 р.); «Євроінтеграційні та глобальні аспекти економічного розвитку України» (м. Київ, 2017 р.); «Розвиток співробітництва України із СОТ» (м. Київ, 2018 р.); «Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 2018 р.); «Економіка, фінанси та управління сучасним містом: можливості, проблеми, перспективи» (м. Київ, 2019 р.).

Публікації. За результатами наукового дослідження опубліковано 64 наукові праці, з них: 6 колективних монографій, 5 наукових доповідей, 36 статей у фахових наукових виданнях (1 стаття – у періодичному науковому виданні іншої держави), 17 публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації. 23 статті внесені до міжнародних наукометричних баз даних, з яких 3 – у Scopus.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 479 сторінок друкованого тексту, що містить 57 рисунків, 39 таблиць, 5 з яких знаходяться на окремих

сторінках, 14 додатків розміщених на 32 сторінках. Список використаних джерел налічує 285 найменувань на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У першому розділі – «**Особливості розвитку металургійної галузі України в умовах ринкової трансформації**» – визначено місце та роль металургійної галузі в національному господарстві України; встановлено передумови та основні етапи ринкової трансформації у її розвитку; розкрито основні мотиви та визначено організаційні форми створення бізнес-груп у металургійній галузі України; оцінено роль бізнес-груп у розвитку підприємств металургійної галузі.

Металургійна галузь відноситься до базових галузей національної економіки, яка, поряд з іншими, визначає загальний стан соціально-економічного розвитку країни. З нею тісно пов'язані суміжні галузі, що забезпечують її продукцією проміжного споживання, а також галузі, що використовують металопродукцію як частину власного проміжного споживання. Від металургійної галузі насамперед залежить загальний розвиток важкої промисловості. Без металургії як виробника конструкційних матеріалів неможливий розвиток машинобудування, а отже – й розвиток науково-технічного прогресу. Її продукція є основою розвитку будівництва, усіх видів транспорту, особливо залізничного, трубопровідного тощо.

До 2007 р. металургійна галузь робила значний внесок у формування валового внутрішнього продукту (ВВП), зовнішню торгівлю і приплив валюти до країни. Після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. частка чорної металургії у ВВП суттєво скоротилася. У 2017 р. її частка у ВВП становила 2,4%, що на 3,4 в.п. менше порівняно з 2007 р. У структурі випуску промислової продукції частка чорної металургії у 2017 р. скоротилася порівняно з 2007 р. на 3,2 в.п. Частка галузі у загальному обсязі експорту товарів у різні періоди коливалася від 21,7 до 40%. Частка металургійної галузі у загальній кількості працюючих у промисловості в 2017 р. становила 10,9%, що на 1,9 в.п. менше порівняно з 2007 р.

Україна, після отримання незалежності, успадкувала потужний гірничо-металургійний комплекс (ГМК), який за своїми масштабами становив понад 35% колишнього загальносоюзного ГМК. Економічна криза в галузі протягом трансформаційного періоду (1991–1995 рр.), раптовий розрив економічних зв'язків між колишніми споживачами та металургами України призвели до погіршення фінансово-економічних показників і різкого скорочення темпів виробництва в галузі. Переважання негативних тенденцій у металургійній галузі було пов'язано насамперед з відсутністю внутрішнього ринку чорних металів та зниженням платоспроможного попиту основних металоспоживаючих секторів економіки.

З середини 1990-х років в Україні розпочалося формування національного ринку металопродукції шляхом перетворення металургійної галузі в сучасну

ринкову структуру зі всіма її інфраструктурними та інституційними елементами. Завдяки таким трансформаціям металургійна галузь України перетворилася у замкнену технологічну систему: «видобуток і перероблення залізорудної сировини → виробництво коксу → виплавка чавуну і сталі → виробництво прокату».

Наявність у країні власної сировинної бази та великої кількості виробничих потужностей дає змогу вітчизняним виробникам металопродукції повномасштабно забезпечувати не лише внутрішній ринок, а й підтримувати значні обсяги експорту. Саме завдяки експортній орієнтації підприємствами металургійної галузі у 2007 р. було досягнуто найбільших (після 1990 р.) обсягів виробництва: чавуну – 35,6 млн т; сталі – 29,0 млн т; готового прокату – 24,5 млн т; труб – 2,8 млн т. Найбільші обсяги виробництва напівфабрикатів зафіксовано у 2013 р. – 18,1 млн т, що у 4,4 раза більше порівняно з 1990 р.

Основною передумовою експортної орієнтації металургійної галузі України виявився примус ринкового виживання в умовах різкого скорочення внутрішнього попиту і майже повної відсутності обігових коштів на підприємствах. Це дало можливість збільшувати обсяги металургійного виробництва. У 1997 р. обсяги виробництва чавуну зросли на 14,8%, сталі та напівфабрикатів – 15,8%, готового прокату – на 14,7% порівняно 1996 р.

Залежність вітчизняних виробників від світової кон'юнктури, дорогих імпортованих енергоресурсів (передусім природного газу), застаріла технологічна структура, обмежені можливості збуту на внутрішньому ринку металопродукції стали причиною того, що металургійна галузь виявилась однією із найуразливіших в умовах *світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр.*, наслідки якої не може подолати й досі. Крім того, до існуючих проблем металургійної галузі України в 2014–2015 рр. додалася війна на Донбасі, що призвела до втрати частини металургійних підприємств, розриву сировинних та інфраструктурних зв'язків.

Суттєвою особливістю розвитку вітчизняних підприємств металургійної галузі в сучасних умовах є активізація інтеграційних процесів, які виявляються у формуванні крупних металургійних структур корпоративного типу. Інтерес до об'єднання підприємств металургійної галузі України виник у першій половині 1990-х років у відповідь на: розрив господарських зв'язків зі споживачами та постачальниками; дефіцит оборотних коштів унаслідок інфляції та неплатежів; згорання бюджетного фінансування; тиск з боку потужних конкурентів на внутрішньому і зовнішньому ринках; дефіцит керованості розриву технологічно пов'язаних підприємств. У таких умовах з метою встановлення фінансового контролю над металургійними підприємствами їх власниками було використано кліше існуючих у світі фінансово-промислових груп (ФПГ) як результативну форму внутрішньої інтеграції національних економічних агентів. Проте – при виборі такої організаційної форми – головне значення мали не стільки порівняльна ефективність організації ФПГ та підвищення конкурентоспроможності, які продемонстру-

вала світова практика, скільки високий ступінь її відповідності неформальним рушійним силам перехідного періоду, що відштовхувалися не стільки від завдань ринкової трансформації, скільки від приватних інтересів їх власників.

Інтеграція підприємств металургійної галузі України до складу провідних бізнес-груп має як позитивні результати, так і негативні наслідки. До позитивних результатів необхідно віднести насамперед реальне зміцнення технологічного ланцюжка від видобутку до випуску кінцевої продукції, що дало можливість суттєво скоротити трансакційні та операційні витрати тощо. Проте, незважаючи на досить позитивні результати, інтеграція металургійних підприємств не забезпечила їм однозначних переваг для сталого економічного розвитку, а навпаки, створила серйозні структурні проблеми, серед яких необхідно виділити технологічну консервацію виробничих потужностей, що негативно позначилося на їх енергоефективності та конкурентоспроможності; не створила мотиваційних механізмів до диверсифікації металургійного виробництва та оптимізації його структури шляхом збільшення номенклатури нових сортamentів металургійної продукції; через орієнтацію металургійної галузі України на пріоритетне задоволення зовнішнього попиту збільшила її залежність від перманентних світових економічних криз тощо.

У другому розділі – **«Сучасні тенденції розвитку світового ринку металопродукції та його вплив на металургійну галузь України»** – досліджено основні тенденції розвитку світового ринку металопродукції, охарактеризовано технологічні зміни у структурі світового виробництва сталі та визначено нові металургійні центри; оцінено місце та роль металургійної галузі України на світовому ринку сталі, визначено її розміри, відкритість та напівсировинний характер виробництва; встановлено роль та вплив внутрішнього ринку металопродукції на розвиток галузі у довгостроковій перспективі.

Серед основних тенденцій, які спостерігаються на світовому ринку металопродукції, виділяють насамперед технологічні зміни у структурі світового виробництва сталі та появу нових металургійних центрів. До утворених у ХХ ст. світових центрів сили на початку ХХІ ст. додалися такі країни, як Китай, Індія, Бразилія тощо. Ці країни чинять зростаючий вплив на світові господарські тренди, змінюють конфігурацію світової торгівлі, валютної сфери, потоків капіталу та трудових ресурсів, загострюючи прояви економічного націоналізму та протекціонізму в країнах Старого світу.

Сьогодні центр світової металургії перебуває в Азії. Частка країн азійського регіону у 2017 р. в обсягах світового виробництва сталі становила 68,9%, хоча у 2000 р. цей показник не перевищував й 40%. Протягом останніх вісімнадцяти років обсяги виробництва сталі у цьому регіоні зросли в 3,5 рази (з 333,1 млн т у 2000 р. до 1164,1 млн т у 2017 р.). Для порівняння, за аналогічний період обсяги виробництва сталі у країнах ЄС-28 та Північної Америки не те що не збільшились, а, навпаки, скоротилися на 12,9 та 14,4% відповідно. Це було обумовлено тим, що ще в останню чверть минулого

сторіччя у країнах із ринковою економікою спостерігалися тенденції щодо інноваційної перебудови металургійної галузі. В її основу було покладено скорочення застарілих виробничих потужностей з випуску сталі та будівництво нових, більш компактніших, виробництв для випуску кінцевої продукції з високою доданою вартістю. Якщо у 1974 р. в США мартенівським способом вироблялося 24,4% сталі, то у 1984 р. цей показник скоротився на 15,4 в.п., а в 1994 р. він дорівнював нулю. Натомість спостерігається стійка динаміка до нарощування виробництва сталі киснево-конверторним способом, а в останній період – виплавою електросталі (табл. 1).

Таблиця 1

Технологічна структура виробництва сталі у провідних країнах світу
у 1974–2017 рр., %

Країна	Спосіб виробництва															
	мартенівський				киснево-конверторний				електросталь				інший			
	роки				роки				роки				роки			
	1974	1984	1994	2017	1974	1984	1994	2017	1974	1984	1994	2017	1974	1984	1994	2017
США	24,4	9,0	0	0	56,0	57,1	60,7	31,6	19,6	33,9	39,3	68,4	0	0	0	0
Велика Британія	27,7	0	0	0	48,0	68,1	74,7	80,1	23,6	31,9	25,3	19,9	0,7	0	0	0
Німеччина	17,4	0	0	0	68,8	80,6	78,2	70,0	10,8	19,4	21,8	30,0	3	0	0	0
Франція	10,8	0	0	0	58,5	80,4	65,9	68,8	11,5	19,6	34,1	31,2	19,2	0	0	0
Італія	14,8	0	0	0	43,8	47,2	42,5	19,7	41,4	52,8	57,5	80,3	0	0	0	0
Туреччина	43,9	10,6	6,1	0	55,7	54,8	31,0	30,8	0,4	34,5	62,9	69,2	0	0	0	0
Японія	1,3	0	0	0	80,9	72,3	68,4	75,8	17,8	27,7	31,6	24,2	0	0	0	0
Китай	н.д.	н.д.	15,0	0	н.д.	н.д.	47,6	90,7	н.д.	н.д.	21,1	9,3	н.д.	н.д.	16,3	0
Індія	70,8	46,1	25,6	0	14,5	32,6	48,5	44,2	14,7	21,3	25,8	55,8	0	0	0,1	0
Південна Корея	3,1	0	0	0	54,8	70,5	64,0	67,1	42,1	29,5	36,0	32,9	0	0	0	0
Бразилія	33,4	4,4	0	0	39,6	69,7	78,2	77,5	26,8	25,9	20,2	21,0	0,2	0	1,5	1,5
Усього	29,6	19,4	8,1	0,3	51,6	55,9	57,9	71,6	16,9	24,6	31,8	28,0	1,9	0,1	2,2	0,1

Джерело: Steel Statistical Yearbook 1976; 1986; 1996; 2018. World Steel Association: URL: <http://www.worldsteel.org>

Головним поштовхом для появи нових металургійних центрів стало прагнення індустріально розвинених країн до екологічно чистого виробництва. У цих країнах зосереджені значні запаси високоякісної руди, дешева робоча сила та зростаючі ринки збуту. Перенесення головних центрів з виробництва металопродукції від розвинених країн до країн, що розвиваються, обумовило зміну країн – лідерів у світовій виплаві чавуну та сталі, а також у споживанні металопродукції. Сьогодні серед регіональних лідерів з виробництва та споживання металопродукції необхідно виділити країни азійського регіону, Близького Сходу, інших європейських країн та країн Південної Америки.

Металургійна галузь України є важливим учасником глобального ринку чорних металів та сировини для їх виготовлення, має певні переваги у їх виробництві та експорті. Вона, як і вся національна економіка, є відкритою та, за макроекономічними рисами, – малою.

Про відкритість металургійної галузі України свідчить співвідношення експорту металургійної продукції до обсягів її випуску. Індекс експортної відкритості металургійної галузі України протягом 1997–2017 рр. коливався від 62,9% у 1997 р. до 80,3% у 2009 р. У середньому протягом зазначеного періоду цей показник становив 73,1%. У 2017 р. його значення перебувало на рівні 71,4% і значно перевищувало середньосвітовий рівень у 27,4% у той самий період.

Поряд з високим індексом відкритості констатовано, що металургійна галузь України не має домінуючого становища на глобальному ринку сталі та вимушена пристосовуватися до зовнішньої кон'юнктури, що породжується динамікою більш вагомих учасників світової економіки. Наведене вище дало змогу віднести металургійну галузь України до категорії «малої відкритої галузі». Якщо порівняти Україну з найбільшим світовим виробником сталі – Китаєм, металургійну галузь якого можна класифікувати як велику відкриту галузь, то можна побачити, що Україна суттєво програє Китаю як за обсягами виробництва, експорту, імпорту, так і за обсягами внутрішнього споживання металургійної продукції, що, у свою чергу, виразно ілюструє її малий за світовими мірками розмір. У 2017 р. за часткою у світовому виробництві сталі китайська металургія перевищувала українську у понад 40 разів, за часткою в світовому експорті – у майже 5,0 разів, за часткою у світовому імпорті – майже в 13,0 разів, за часткою у світовому споживанні – майже у 150 разів (рис. 1).

Рис. 1. Частка України та Китаю на світовому ринку металургійної продукції у 2017 р., %

Джерело: Steel Statistical Yearbook 2018. World Steel Association: URL: <http://www.worldsteel.org>

Такий висновок є достатньо природним, враховуючи, що навіть без порівняння з металургією Китаю вітчизняна металургійна галузь виявляється значно меншою за багатьох інших своїх конкурентів. У цьому контексті варто відзначити, що обсяги виробництва сталі, наприклад, в Індії перевищують обсяги виробництва України у 5,0 разів, обсяги експорту в Японії – у 2,5 рази, обсяги імпорту в Німеччині – у 25,3 раза. Крім того, за обсягами внутрішнього споживання Україна відстає від усіх провідних країн – виробників, зокрема: від Бразилії – в 4,1 раза; Туреччини – в 7,5; Німеччини – в 8,4; Російської Федерації – в 8,6; Південної Кореї – в 11,4; Японії – в 13,6; Індії – в 19,6; США – в 21,3 раза. За такими співвідношеннями металургійна галузь України фактично приречена бути залежною від зовнішнього впливу більших економік, ніж сама впливати на їх динаміку.

Основними продуктовими групами у структурі експорту вітчизняної металопродукції є напівфабрикати та готовий прокат, що свідчить про її недосконалість. У 2017 р. частка чавуну, феросплавів та брухту чорних металів у загальних обсягах експорту товарів за групою 72 «Чорні метали» становила 19,7%, частка напівфабрикатів – 32,8%. Частка готового прокату становила 43,2%. За оцінками Світової асоціації сталі, Україна також є помітним світовим виробником та експортером залізної руди, що слугує сировиною для виготовлення сталі. У 2017 р. її частка у глобальному виробництві залізної руди дорівнювала 2,8%, хоча до 2016 р. коливалася на рівні близько 4,0–4,2%. Частка України у структурі світового експорту залізної руди у 2017 р. дорівнювала 2,3%, хоча у певні періоди досягала й 3%.

Поряд з невеликими розмірами, відкритістю та напівсировинним виробництвом простежуються й ознаки технологічного відставання вітчизняної металургійної галузі. Проте повністю ототожнювати металургійну галузь із сировинною, безумовно, було би некоректно, адже вона виробляє та експортує не лише сировину та продукцію первинної обробки. В Україні присутнє й виробництво товарів з чорних металів. Серед них найбільші обсяги виробництва та експорту належать трубній продукції. Частка труб у товарній структурі вітчизняного експорту металопродукції становила у 2017 р. 3,9%. Частка України у структурі світового експорту трубної продукції у 2017 р. дорівнювала 1,4%. Для порівняння, найбільша частка у глобальній структурі експорту труб у 2017 р. належала Китаю – 21,1%; Італії – 8,0%; Південній Кореї – 7,6%; Німеччині – 5,7%; Російській Федерації – 4,8%; Японії – 4,3% тощо. Загалом, така тенденція свідчить про поточне домінування у структурі експорту вітчизняної металопродукції нульових, або близьких до нього переділів, що, у свою чергу, є результатом тривалого технологічного регресу країни.

У третьому розділі – **«Теоретико-методологічні підходи до формування політики економічного зростання: галузевий аспект»** – досліджено теоретико-методологічні підходи до формування політики економічного зростання, встановлено вплив інститутів та інституційних факторів на

економічне зростання, наведено методологічні підходи до моделювання економічного зростання в металургійній галузі.

Питання економічного зростання вивчалось з різних позицій, але майже усі вони відчують вплив теорії економічних циклів. Саме з теорії економічних циклів ще в 1920–1930-х роках виокремилася теорія економічного зростання. Визначну роль у формуванні сучасної теорії економічного зростання, безумовно, відіграли праці С. Кузнеця, засновника кількісного підходу в дослідженні цього питання. Основним фактором кейнсіанської моделі економічного зростання є ефективний сукупний попит. У 1940-х роках зародилася некейнсіанська теорія економічного зростання (Р. Харрод та О. Домар). Стратегічною змінною, за допомогою якої можна керувати економічним зростанням, виступили інвестиції. У 1950–1960-х роках, коли увага до проблем динамічної рівноваги дещо згасла, з'явилися перші неокласичні моделі економічного зростання (Р. Солоу, Д. Мід та ін.). Методологічною основою неокласичних теорій економічного зростання слугували: класична теорія факторів виробництва, що трактувала працю, капітал і землю як самостійні фактори утворення суспільного продукту; теорія граничної корисності, відповідно до якої доходи, що отримали власники факторів виробництва, визначалися граничними продуктами цих факторів. У другій половині ХХ ст. з'являється «нова теорія економічного зростання». В ній знайшли відображення вплив недосконалої конкуренції і роль можливих змін норм прибутку. Найголовнішим було те, що науково-технічний прогрес почав розглядатися як ендегенний фактор економічного зростання. Теорія ендегенного зростання – як один із напрямів сучасної теорії економічного зростання – пов'язує процес економічного зростання з усіма можливими якісними та кількісними факторами: ресурсними, інституційними, міжнародними тощо.

При дослідженні практичних аспектів економічного зростання виявлено, що його, як правило, пов'язують із розширенням масштабів виробництва, зростанням випуску продукції, збільшенням національного доходу або валового національного продукту. Наявність зазначених показників загалом формує уявлення про економічний потенціал, масштаби та динаміку економіки, або окремих її галузей, проте не дає вичерпної відповіді: *за рахунок чого і якою мірою відбувається економічне зростання?*

Визначальною рисою теорії економічного зростання є недостатньо значна увага до оцінки ролі окремих галузей національної економіки. Тож застосування статистичних даних, які використовуються на макро- та регіональному рівнях, до окремої галузі не є виправданим, оскільки, тут – як до результуючих, так і до факторних ознак – включають зазвичай макроекономічні та регіональні показники, які не можна застосувати до галузі. Виникає об'єктивне запитання – як ці моделі працюють в умовах малої, відкритої та напівсировинної економіки, що залежить не стільки від власної економічної політики, а від коливань світової кон'юнктури, яка породжується динамікою

більш вагомих учасників світової економіки? Через це розроблено та запропоновано теоретичні підходи до оцінки галузевого економічного зростання, що полягають у відборі факторів, що впливають на зростання випуску металургійної продукції з урахуванням високої експортної відкритості, малих економічних розмірів та технологічної недосконалості галузі. До визначальних факторів, які впливають на випуск металургійної продукції, запропоновано включити такі екзогенні чинники, як: світова ціна на сталь, обмінний курс гривні, ціна на природний газ, що імпортується.

Чим вища середня світова ціна на сталь, тим більші доходи отримують вітчизняні металовиробники, і навпаки, зниження середніх світових цін на сталь знижують їх доходи. Попри те, що Україна входить у ТОП-15 найбільших виробників сталі, українські експортери не впливають на світове ціноутворення, оскільки їх розміри є занадто малими порівняно з основними конкурентами.

Зміна номінального обмінного курсу суттєво впливає насамперед на величину виручки в національній валюті, яку отримують металургійні підприємства від експорту, і, таким чином, створює стимули для зміни обсягів виробництва металургійної продукції на експорт. Водночас, щоб реально змінилися обсяги експорту металургійної продукції, повинен змінитися попит на світовому ринку сталі. Через це вплив зміни обмінного курсу гривні на вартість і фізичні обсяги експорту металургійної продукції залежить від декількох чинників: еластичності попиту на світовому ринку на вітчизняну металопродукцію; еластичності поставок металургійної продукції з інших країн; від того, наскільки металургійна галузь залежить від збуту на зовнішніх ринках сталі.

Суттєвим чинником, від якого залежать обсяги випуску металургійної продукції, є ціна на природний газ. Це обумовлено тим, що природний газ – як один із основних паливно-енергетичних ресурсів – до сьогодні використовується у вітчизняному металургійному виробництві.

У четвертому розділі **«Аналіз та оцінка впливу екзогенних чинників на зростання металургійної галузі України»** – розроблено та запропоновано концептуальні підходи до побудови моделі економічного зростання металургійної галузі України, проведено аналіз та оцінено вплив екзогенних факторів на динаміку випуску металургійної продукції у *період економічного відновлення (1997–2007 рр.)* та у *період спаду (2008–2017 рр.)*.

Для отримання кількісних характеристик, які б адекватно характеризували ефективність функціонування металургійної галузі України, побудовано економетричну модель, що відображає вплив комплексу факторів на динаміку випуску металургійної продукції. Як показник, який найточніше характеризує зростання металургійної галузі, обрано *сукупні фізичні обсяги виробництва сталі та напівфабрикатів за відповідний період (Y)*. Зважаючи на те, що металургійна галузь України є малою та відкритою, а переважна кількість виробленої нею металопродукції відвантажується на міжнародні ринки, як

незалежні змінні обрано лише ті фактори, які виявилися найбільш статистично значущими щодо обсягів випуску її продукції. Це, зокрема, такі: *середня світова ціна на сталь* (X_{AWPS}); *обмінний курс гривні* (X_{ER}); *ціна на природний газ* (X_{PNG}).

Оскільки випуск металургійної продукції протягом 1991–2017 рр. відбувався нерівномірно, було висунуто припущення, що у різні періоди виділені незалежні змінні по-різному впливали на її випуск.

Шляхом побудови економетричних моделей у середовищі пакета Eviews 9.0 для даних, що характеризують *період економічного відновлення* (1997–2007 рр.) та *період спаду* (2008–2017 рр.), одержано оцінки параметрів впливу *середньої світової ціни на сталь* (X_{AWPS}), *обмінного курсу гривні* (X_{ER}), *ціни на природний газ* (X_{PNG}) на обсяги випуску металургійної продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив екзогенних чинників на динаміку випуску металургійної продукції
у період економічного відновлення та період спаду

Показник	Часовий проміжок оцінювання (<i>Sample adjusted</i>)					
	1997–2007 рр.			2008–2017 рр.		
	X_{AWPS}	X_{ER}	X_{PNG}	X_{AWPS}	X_{ER}	X_{PNG}
Коефіцієнт (<i>Coefficient</i>)	0.167076	3.252751	-0.155987	0.127898	-0.44887	-0.01426
<i>Prob. t-Statistic</i>	0.0002	0.0635	0.0694	0.0992	0.0062	0.1072
R^2	0.928155			0.878941		

Джерело: розрахунки автора за даними Світової асоціації сталі, НБУ, Бюро статистики праці США, НАК «Нафтогаз України».

Наведені результати не суперечать гіпотезі, що металургійна галузь України, яка характеризується значною експортною відкритістю, невеликими розмірами, напівсировинною структурою виробництва та технологічною недосконалістю, є залежною від світової кон'юнктури та напівсировинної продукції, яку вона виробляє та постачає на зовнішні ринки збуту. У *період економічного відновлення* (1997–2007 рр.) сприятлива цінова кон'юнктура на світовому ринку сталі майже протягом усього проміжку часу забезпечувала зростання випуску вітчизняної металопродукції.

Завдяки цьому металургійна галузь отримала значний приплив іноземної валюти та інвестицій в основний капітал. Проте зростання інвестицій в основний капітал протягом досліджуваного періоду (у понад 6 разів) забезпечувало не технологічну модернізацію підприємств металургійної галузі, а лише завантаження виведених з експлуатації у *період трансформаційного спаду* виробничих потужностей. Досить довгий час зростанню випуску вітчизняної металопродукції сприяла й девальвація національної валюти (у 2,7 раза протягом 1997–2007 рр.), яка створювала конкурентні переваги вітчизняних виробників на світовому ринку сталі. Єдиним з переліку розглянутих зовнішніх чинників, що стримував випуск вітчизняної

металопродукції, була ціна на природний газ, яка залежала не від ринкових умов господарювання, а – головним чином – від політичних домовленостей між Україною та Російською Федерацією.

У процесі дослідження *періоду спаду* (2008–2017 рр.) виявлено, що світова фінансово-економічна криза, яка розпочалася у 2008 р., призвела до скорочення обсягів випуску вітчизняної металопродукції практично на всьому часовому періоді.

Єдиним сприятливим чинником, який протягом 2008–2017 рр. хоч якось продовжував стримувати падіння випуску вітчизняної металопродукції, була середня світова ціна на сталь. На відміну від *періоду економічного відновлення* (1997–2007 рр.), коли девальвація національної валюти (2,7 раза) забезпечувала конкурентоспроможність вітчизняної металургійної продукції на світовому ринку сталі та підтримувала розширення обсягів її випуску, у *період спаду* (2008–2017 рр.) курсове знецінення гривні виявилось надмірним (у понад 5 разів) і разом із російською анексією АР Крим, окупацією промислової частини Донбасу, розривом сировинно-економічних та інфраструктурних зв'язків призводили до її неконкурентоспроможності. Через втрату конкурентних переваг українські виробники вимушені були скорочувати обсяги випуску металургійної продукції. Ціна ж на природний газ упродовж *періоду спаду* хоч і не значно, але теж стримувала випуск металургійної продукції.

Економічні проблеми металургійної галузі України виникають насамперед через її структурну вразливість та переважно напівсировинний характер виробництва. Незначні за масштабом світового ринку розміри у поєднанні з високою експортною відкритістю та напівсировиною структурою випуску вітчизняної металургійної галузі у періоди зниження світових цін на сталь призводять не лише до скорочення її випуску, а й до девальвації національної валюти, що негативно позначається на всій економіці країни. При цьому технологічна відсталість галузі простежується й у її залежності від імпорту використовуваного природного газу, висока ціна на який стримує обсяги випуску металургійної продукції. Загалом структурна вразливість галузі, анексія АР Крим та війна на Донбасі багатократно загострили економічні проблеми, коріння яких сягають углиб їх переважно сировинного виробництва не лише металургійної галузі, а й України загалом.

У п'ятому розділі – **«Державна політика щодо забезпечення економічного зростання в металургійній галузі України»** – обґрунтовано концептуальні положення щодо формування державної політики економічного зростання, запропоновано науково-методичні підходи до обґрунтування ролі держави у розвитку металургійної галузі, розроблено науково обґрунтовані положення і рекомендації щодо формування пріоритетних напрямів державної політики у розвитку металургійної галузі України, розроблено та запропоновано напрями та механізми реформування інституційного середовища з метою активізації економічного зростання металургійної галузі України.

Державне стимулювання економічного зростання слід пов'язувати насамперед з промисловою політикою як цілісною та скоординованою системою заходів національних органів влади, спрямованою на розвиток промисловості загалом та окремих її галузей. Виявлено проблеми, які полягають у відсутності єдиних наукових підходів щодо класифікації моделей промислової політики, оскільки різні дослідники використовують різні критерії чи ознаки для визначення тієї чи іншої моделі. Головні з них: «жорстка» (вертикальна) модель, яка має на меті розвиток окремих пріоритетних галузей економіки за допомогою розподілу чи перерозподілу ресурсів для виробничої діяльності, що здійснюється безпосередньо державою; «м'яка» (горизонтальна) модель, що мінімізує перерозподіл ресурсів як такий та покликана змінити мотиви і очікування виробників, насамперед шляхом зменшення ризиків інвестиційної та виробничої діяльності. На практиці зазначені моделі у чистому вигляді не використовуються. Держава поєднує декілька моделей залежно від тих цілей і пріоритетів, які вона ставить перед собою. Важливу роль у виборі ефективних засобів стимулювання економічного зростання відіграє якість ринкових інститутів, оскільки визнано, що найважливішою передумовою зростання є політична стабільність, надійність системи примусу до виконання законів, високопрофесійна бюрократія, раціональна система адміністрування та система інфорсменту, що визначаються збалансованою системою організації інститутів влади та правосуддя.

Провідні країни-виробники, на відміну від України, відносять металургійну галузь до пріоритетних галузей економіки та ніколи не випускають її зі сфери державного впливу, навіть якщо підприємства повністю перебувають у приватній власності, адже у критичні моменти власники найбільших корпорацій завжди діють в інтересах держави. Тому, зважаючи на пріоритетність, більшість промислово розвинених країн із метою випуску продукції з високою доданою вартістю та зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище модернізували свої металургійні підприємства ще наприкінці ХХ ст. Цьому передувала дієва промислова політика держави, що була спрямована на інноваційну перебудову галузі.

Оскільки металургійна галузь України характеризується низкою комплексних проблем, що негативно впливають на її функціонування, було запропоновано розробити Державну програму її модернізації та розвитку. Обґрунтовано, що така програма має будуватися на пріоритетах концепції неоіндустріалізації національної економіки, основу якої становлять власні ресурси, нові технології та активний внутрішній попит. Через це запропоновано проведення докорінної модернізації металургійних підприємств, метою якої є впровадження у виробництво металургійної продукції провідних досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на освоєння матеріально-технічної бази для виготовлення інноваційної та якісної конкурентоспроможної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Для досягнення поставленої мети запропоновано вирішити концептуальні завдання, що полягають:

– у проведенні оптимізації металургійних потужностей до оптимально прийнятних меж з урахуванням максимально можливого розширення внутрішнього ринку. Реалізація цього завдання має відбуватися насамперед на основі виведення з експлуатації застарілих мартенівських та інших надлишкових потужностей з урахуванням тенденцій та сучасної структури металургійного виробництва у провідних країнах-виробниках, де зазначені потужності взагалі не використовуються. Натомість пропонується збільшити виробництво киснево-конвертерної сталі та електросталі. Вирішення цього завдання дасть змогу задіяти такий чинник, як інвестиції в основний капітал та у НДДКР, що сприятиме зростанню продуктивності виробництва металопродукції, внаслідок чого вона набуватиме більшої ринкової вартості, а її випуск принесе підвищені доходи порівняно з існуючим виробництвом;

– у розробленні дієвої інноваційної моделі розвитку галузі на основі створення та впровадження у металургійне виробництво принципово нових наукоємних та ефективних технологій, а також ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій світового рівня шляхом: переоснащення конверторного виробництва, що сьогодні є основним у структурі загального виробництва металопродукції, а його потенціал до кінця не вичерпано; гармонізації окремих технологічних циклів (агломераційного, доменного, сталеплавильного), що стане провідним чинником у забезпеченні додаткових енерго- та ресурсозаощаджувальних ефектів; прискорення модернізації прокатних потужностей підприємств для суттєвого поліпшення якісних і витратних характеристик продукції; удосконалення технологічної структури виробництва на основі реалізації стратегій спеціалізації на окремих видах якісних сталей та зниження матеріально-енергетичних витрат в електроплавильному виробництві; освоєння виробництва нових конструкційних і функціональних матеріалів; підвищення якості сировини та конкурентоспроможності металургійної продукції; впровадження установок вдування пиловугільного палива у доменному виробництві; впровадження технології десульфурації чавуну, яка широко застосовується, наприклад, у Китаї. Реалізація цього завдання прискорить утворення та впровадження у сфері металургійного виробництва технологічно нових потужностей з метою збільшення випуску продукції з високою доданою вартістю;

– розробленні дієвої програми розширення ринків збуту вітчизняної металопродукції. Доведено, що одним із пріоритетних ринків збуту вітчизняної металопродукції має стати внутрішній ринок. Це обумовлено тим, що в умовах погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури та посилення конкуренції на світовому ринку сталі внутрішній ринок є ключовим важелем для стабілізації та розвитку не лише металургійної галузі, а й усієї національної економіки України. Реалізації цього завдання сприятиме: об'єктивна необхідність масштабного оновлення наявного металофонду країни (понад 70% його

потребує заміни; лише на заміну інфраструктурних мереж необхідно близько 250–300 млн т прокату); виконання завдань пріоритетного розвитку машинобудування, сільського господарства, транспортної інфраструктури та житлово-комунального господарства; значний попит на металопродукцію з боку будівельної та енергетичної галузей вітчизняної економіки. Одним із важливих напрямів у цьому завданні є формування внутрішнього попиту на високотехнологічну металопродукцію, що нерозривно пов'язано зі структурною модернізацією економіки промисловості. При активній підтримці держави основний попит мають забезпечити авіабудівні та суднобудівні підприємства, заводи сільськогосподарського, транспортного та енергетичного машинобудування. Для цього металургійним підприємствам необхідно *здійснити диверсифікацію існуючого виробництва до освоєння випуску нових, високотехнологічних видів продукції* (прокат із покриттям, у тому числі холодної прокатки, вироби з легованої сталі, продукти прямого відновлення залізних руд, калібрований прокат, гнуті профілі).

Поряд з запропонованими напрямами державної політики щодо розвитку вітчизняної металургії доведена необхідність реформування інституційного середовища з метою створення сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища, яке у майбутньому забезпечить реалізацію пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку, структурної перебудови та економічного зростання. Реформування інституційного середовища можна досягти шляхом вирішення певного переліку завдань у найближчому майбутньому. Серед найголовніших із них такі:

– *зменшення ризиків щодо здійснення інвестиційної діяльності в національній економіці шляхом: підвищення рівня захисту прав власності на об'єкти інвестування; реформування регуляторної політики та дозвільної системи на основі спрощення процедур отримання дозвільних документів та законодавчого закріплення їх вичерпного переліку та єдиних підстав для відмови у видачі;*

– *звуження можливостей для металургійних підприємств неправомірно отримувати доходи без здійснення інвестиційної діяльності шляхом: формування рівного конкурентного середовища для розвитку підприємницької діяльності через правове врегулювання механізмів контролю та нагляду за дотриманням добросовісної конкуренції; надання преференцій на загальних підставах з метою максимального унеможливлення лобіювання галузевих чи окремих приватних інтересів; вирівнювання умов конкуренції на регіональному та місцевому рівнях; створення системи рівного доступу підприємств до матеріальних ресурсів, державних закупівель, державного і комунального майна;*

– *створення умов для виробництва якісної та конкурентоспроможної металургійної продукції з високою доданою вартістю шляхом: запровадження податкових стимулів, які дають змогу накопичувати ресурси для інновацій;*

– визначення стратегії стимулювання структурних змін у випуску металопродукції для внутрішнього ринку шляхом: розширення внутрішнього ринку металопродукції; поглиблення рівня перероблення наявних запасів природних ресурсів на основі розроблення та впровадження програми з підвищення технічного та технологічного рівнів металургійного виробництва з метою суттєвого зниження енергетичних і матеріальних витрат на виробництво продукції та поліпшення екологічного стану довкілля; збільшення випуску нових видів продукції, зокрема: сортamentів електроплавильного виробництва сталі, виробництва спеціальних сталей і сплавів, титанових сплавів та прокату, труб і прокату з антикорозійним покриттям, каліброваного прокату, гнутих профілів тощо.

Таким чином, обґрунтовано, що сталє економічне зростання та розвиток металургійної галузі розпочнуться після того, як будуть запроваджені суспільні норми та правила, за яких власники металургійних підприємств зможуть збільшувати свої особисті доходи не за рахунок знецінення національної валюти, високих світових цін на сталь, корупційних схем у системі державної допомоги, державних закупівель, несплати податків, рейдерства, введення в оману покупців або партнерів по бізнесу, скорочення заробітної плати працівникам тощо, а виключно шляхом випуску інноваційної продукції з високою доданою вартістю.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі теоретичних узагальнень та комплексного прикладного аналізу наведено вирішення наукової проблеми – обґрунтовано теоретико-методологічні засади визначення основних факторів зростання металургійної галузі України та запропоновано пріоритетні напрями її державного регулювання. Це дало змогу сформулювати такі висновки.

1. Металургійна галузь є базовою галуззю національної економіки. До 2007 р. металургійна галузь робила значний внесок у формування ВВП, зовнішню торгівлю і приплив валюти до країни. Після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. частка чорної металургії у ВВП суттєво скоротилася. У 2017 р. вона становила 2,4%, що на 3,4 в.п. менше порівняно з 2007 р. У структурі випуску промислової продукції частка чорної металургії у 2017 р. скоротилася порівняно з 2007 р. на 3,2 в.п. У загальному обсязі експорту товарів у різні періоди коливалася від 21,7 до 40%. У загальній кількості працюючих в промисловості у 2017 р. вона становила 10,9%, що на 1,9 в.п. менше порівняно з 2007 р.

2. Економічна криза в галузі протягом трансформаційного періоду (1991–1995 рр.) призвела до різкого скорочення темпів виробництва в галузі. Переважання негативних тенденцій у металургійній галузі було пов'язано з відсутністю внутрішнього ринку чорних металів. З середини 1990-х років в Україні розпочалося формування національного ринку металопродукції. Наявність у країні власної сировинної бази та великої кількості виробничих

потужностей дає змогу вітчизняним виробникам металопродукції повномасштабно забезпечувати не лише внутрішній ринок, а й підтримувати значні обсяги експорту. Завдяки експортній орієнтації підприємствами металургійної галузі у 2007 р. було досягнуто найбільших (після 1990 р.) обсягів виробництва: чавуну – 35,6 млн т; сталі – 29,0 млн т; готового прокату – 24,5 млн т; труб – 2,8 млн т. Найбільші обсяги виробництва напівфабрикатів зафіксовано у 2013 р. – 18,1 млн т, що у 4,4 раза більше порівняно з 1990 р.

3. Суттєвою особливістю розвитку вітчизняних підприємств металургійної галузі в сучасних умовах є активізація інтеграційних процесів – формування крупних металургійних структур. З метою встановлення контролю над металургійними підприємствами їх власниками використано кліше існуючих у світі фінансово-промислових груп. Інтеграція металургійних підприємств до складу ФПП не забезпечила їм однозначних переваг для сталого економічного зростання, а навпаки, створила серйозні структурні проблеми.

4. Світовий ринок металопродукції характеризується технологічними змінами у структурі світового виробництва сталі та появою нових металургійних центрів. Технологічні зміни у структурі світового виробництва сталі пов'язані з інноваційною перебудовою провідних металургійних підприємств світу. Головним поштовхом для появи нових металургійних центрів стало прагнення індустріально розвинених країн до екологічно чистого виробництва з високою доданою вартістю.

5. Перенесення головних центрів із виробництва металопродукції від розвинених країн до країн, що розвиваються, обумовило зміну країн-лідерів у світовій виплавці чавуну та сталі, а також у споживанні металопродукції. У цих країнах зосереджені значні запаси високоякісної руди, дешева робоча сила та зростаючі ринки збуту. Серед регіональних лідерів з виробництва та споживання металопродукції виділяють країни азійського регіону, Близького Сходу, інших європейських країн та країн Південної Америки.

6. Металургійна галузь України є важливим учасником глобального ринку чорних металів та сировини для їх виготовлення і має певні переваги у їх виробництві та експорті. Вона може бути визначена як *«мала відкрита галузь»*, що уособлює собою експортно орієнтовну галузь, яка – через відсутність значних якісних та кількісних переваг своєї продукції на міжнародних ринках збуту – не має визначального впливу на формування світової ціни та вимушена пристосовуватися до умов зовнішньої кон'юнктури, що породжується, зокрема, динамікою більш вагомих учасників світової економіки – *«великими відкритими галузями»*.

7. Динаміка випуску металургійної галузі демонструє високий рівень залежності не стільки від власної економічної політики, зорієнтованої на постулати неоліберальної доктрини, як від коливань світової кон'юнктури на сировину, що вона виробляє та постачає на зовнішні ринки збуту.

8. Технологічна недосконалість та залежність металургійної галузі України від коливань світової кон'юнктури на металопродукцію негативно впливає на її

розвиток. Через суттєве нарощування обсягів виробництва металопродукції китайськими металургами, вітчизняні виробники почали втрачати властиві для них ринки країн Близького Сходу та Америки.

9. Оцінка факторів, що впливають на випуск металургійної продукції, ґрунтується на теорії економічного зростання. Зародження теорії економічного зростання відбулося в 1920–1930-х роках шляхом її виокремлення з теорії економічних циклів. Ключова роль у формуванні сучасної теорії економічного зростання належить С. Кузнецю. Основним фактором кейнсіанської моделі економічного зростання є сукупний попит. Стратегічною змінною неокейнсіанської теорії економічного зростання виступають інвестиції. У неокласичних концепціях економічне зростання – це техніко-економічний процес, що спирається на фактори пропозиції. Теорія ендогенного зростання пов'язує процес економічного зростання з усіма можливими якісними та кількісними факторами: ресурсними, інституційними, міжнародними тощо.

10. На практиці економічне зростання пов'язують із розширенням масштабів виробництва, зростанням випуску продукції, збільшенням національного доходу або валового національного продукту. Проте наявність зазначених показників не дає однозначної відповіді: *за рахунок чого і якою мірою відбувається економічне зростання?* Проведений аналіз існуючих досліджень у сфері економічного зростання засвідчив відсутність належної уваги до оцінки окремих галузей національної економіки. Застосування статистичних даних, які використовуються на макро- та регіональному рівнях, до окремої галузі не є виправданим. Практичне застосування неокласичних моделей, як правило, застосовується для аналізу та оцінки економік розвинених країн. Металургійна галузь, як і економіка України, демонструє ознаки малої, відкритої, напівсировинної та технологічно недосконалої галузі порівняно з більш конкурентним виробництвом інших країн світу. До визначальних факторів, що впливають на випуск металургійної продукції, запропоновано включити такі екзогенні чинники, як: світова ціна на сталь, обмінний курс гривні, ціна на природний газ, що імпортується. Такі зовнішні (екзогенні) ринкові фактори, як цінова кон'юнктура на міжнародних ринках збуту її продукції та динаміка обмінного курсу національної валюти є не менш значущими, ніж такі класичні ендогенні чинники, як виробничий та людський капітал і технології, що використовуються.

11. У період економічного відновлення (1997–2007 рр.) сприятлива цінова кон'юнктура на світовому ринку сталі майже протягом усього проміжку часу забезпечувала зростання випуску вітчизняної металопродукції. Зростання інвестицій в основний капітал не забезпечувало технологічну модернізацію підприємств металургійної галузі. Досить довгий час девальвація національної валюти сприяла зростанню випуску вітчизняної металургійної продукції. Ціна на природний газ стримувала випуск металургійної продукції. У період спаду (2008–2017 рр.) зростання випуску вітчизняної металопродукції забезпечувала середня світова ціна на сталь. Курсове знецінення гривні разом із російською

анексією АР Крим, окупацією промислової частини Донбасу, розривом сировинно-економічних та інфраструктурних зв'язків призводили до її неконкурентоспроможності. Ціна на природний газ упродовж періоду спаду стримувала випуск металургійної продукції.

12. Економічні проблеми металургійної галузі України виникають через її структурну вразливість та переважно напівсировинний характер виробництва. Незначні за масштабом світового ринку розміри у поєднанні з високою експортною відкритістю та напівсировиною структурою випуску вітчизняної металургійної галузі у періоди зниження світових цін на сталь призводять не лише до скорочення її випуску, а й до девальвації національної валюти. Технологічна відсталість галузі простежується й у результаті її залежності від імпорту використовуваного природного газу. Структурна вразливість галузі, анексія АР Крим та війна на Донбасі багатократно загострили економічні проблеми металургійної галузі України. Покладання на такий суто зовнішній чинник, як світова ціна на сталь, є помилковим. Мала відкрита галузь не може цілеспрямовано впливати на формування рівня світових цін, за якими на міжнародних ринках реалізується її продукція. Мала відкрита галузь є залежною від світової кон'юнктури та ринкової поведінки великої відкритої галузі. Існує необхідність зниження залежності від коливань обмінного курсу гривні. Негативний вплив на зростання випуску металургійної продукції відбувається не лише за умов ревальвації, а й за умов надмірного, різкого та багаторазового знецінення національної валюти.

13. Формування політики економічного зростання металургійної галузі України має ґрунтуватися на досвіді промислово розвинених країн. У науковій літературі не існує єдиних підходів до класифікації моделей промислової політики. При виборі ефективних засобів стимулювання економічного зростання суттєву роль відіграє якість інституційного середовища. Найважливішою передумовою економічного зростання є політична стабільність.

14. З метою вирішення низки комплексних проблем металургійної галузі України запропоновано розробити Державну програму її модернізації та розвитку. Програма має будуватися на пріоритетах концепції неоіндустріалізації національної економіки. Головною метою програми має стати проведення докорінної модернізації металургійних підприємств.

15. Внутрішній ринок металопродукції є значно вужчим за існуючі можливості металургійної галузі. Потенційно такі галузі національної економіки, як будівельна, машинобудування, автомобілебудування та металообробна можуть забезпечити зростання попиту на металопродукцію вітчизняного виробництва. Запропоновано посилити увагу до формування сприятливих умов для активізації та розвитку основних металоспоживаючих галузей вітчизняної економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Венгер В.В. Ринок металопродукції: напрями формування політики конкурентного розвитку. *Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України*: кол. моногр. / за ред. Т.О. Осташко. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2019. С. 193–243 (розділ 5). URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf>
2. Венгер В.В. Ринок металопродукції в умовах формування вертикально інтегрованих структур. *Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз*: моногр. / за ред. В.О. Точиліна. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. С. 519–598 (розділ 5).
3. Венгер В.В. Національний ринок металу в умовах впливу світової кон'юнктури та міжнародної інтеграції. *Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція*: моногр. / за ред. В.О. Точиліна. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2012. С. 461–524; 534–546.
4. Венгер В.В. Ринок металопродукції. *Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки)*: моногр./ за ред. А.І. Даниленка; Л.В. Дейнеко; В.О. Точиліна. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2013. С. 103–116.
5. Венгер В.В., Подолець, Р.З., Дячук О.А. Металургійна промисловість: проблеми і ризики скорочення надходжень валютної виручки. *Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового зростання*: моногр. / за ред. А.І. Даниленка. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2012. С. 50–64 (особистий внесок – визначено основні тенденції у розвитку металургійної галузі, проаналізовано структуру валютних надходжень від експорту металопродукції, визначено основні загрози втрати існуючих ринків).
6. Буркинський Б.В., Осипов В.М., Венгер В.В. Перспективи розвитку металургійної галузі України в умовах економічної інтеграції. *Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції*: кол. моногр. / за ред. В.В. Лойко, А.Ю. Рамського. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019. С. 22–34 (особистий внесок – проаналізовано світове виробництво сталі за регіональним принципом, узагальнено висновки та запропоновано напрями формування політики інтеграційного розвитку металургійної галузі України).
7. Венгер В.В. Ринок металопродукції: напрями формування політики конкурентного розвитку. *Структурні зміни та регулювання ринків в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі України*: наук. доп. / за ред. Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2015. С. 193–243.
8. Венгер В.В. Чорна металургія. *Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною*: наук. доп. / за ред. Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2013. С. 48–57.

9. Венгер В.В. Чорна металургія. *Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України*: наук. доп. / за ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2014. С. 25–31.

10. Осипов В.М., Венгер В.В., Чепелев М.Г. Імплементация екологічних вимог директив ЄС. *Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи*: наук. доп. / за ред. В.М. Гейця; А.І. Даниленка, Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2015. С. 23–25; 80–88 (*особистий внесок – проаналізовано основні вимоги Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, визначено основні зобов'язання та бар'єри на шляху до їх імплементації*).

11. Венгер В.В., Осипов В.М. Металургійна галузь. *Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості*: наук. доп. / за ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2016. С. 63–69 (*особистий внесок – проаналізовано екологічне законодавство ЄС, визначено основні механізми отримання державної допомоги, що не спотворюватимуть умов конкуренції*).

12. Венгер В.В. Механізми та стимули інтеграції підприємств у фінансово-промислові групи. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 7. С. 147–152 (Scopus, Index Copernicus).

13. Венгер В.В. Функції публічної влади: соціально-економічна сутність і напрями реалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 12. С. 10–16 (Scopus, Index Copernicus).

14. Точилін В.О., Венгер В.В. Ринок металопродукції: сучасний стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 3. С. 105–114 (Scopus, Index Copernicus), (*особистий внесок – проаналізовано розвиток ринку металопродукції з початку незалежності України, виявлено основні чинники, які стримують його розвиток, розглянуто основні заходи щодо захисту внутрішнього ринку металопродукції провідних країн світу, запропоновано коротко- та довгострокові заходи щодо мінімізації впливу світової фінансово-економічної кризи на розвиток вітчизняного сектору металургії*).

15. Точилин В., Венгер В. Особенности создания и функционирования финансово-промышленных групп: опыт Украины. *Економисти*. 2013. № 5. С. 48– 55. (Грузія), (*особистий внесок – розглянуто та узагальнено досвід створення і функціонування фінансово-промислових груп України, проаналізовано нормативно-правову базу, що визначає особливості їх функціонування, показано вплив фінансово-промислових на розвиток національної економіки, обґрунтовано та запропоновано напрями їх подальшого розвитку*).

16. Венгер В.В. Світовий досвід реалізації моделей промислової політики. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.70 URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7662> (Index Copernicus).

17. Венгер В.В. Роль держави у розвитку металургійної галузі: світовий та вітчизняний досвід. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 40. <https://doi.org/>

10.32843/infrastruct40-10 URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/40-2020> (Index Copernicus).

18. Венгер В.В. Модернізація металургійної галузі України: цілі, напрями та інвестиційна підтримка. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 27. Ч. 1. С. 45–49 (Index Copernicus).

19. Венгер В.В., Осипов В.М. Внутрішній ринок як фактор розвитку металургійної галузі України. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 3. С. 69–84. <https://doi.org/10.15407/eip2017.03.069> (RePEc, Econlit, Index Copernicus, CrossRef), (особистий внесок – підтверджено залежність вітчизняної металургійної галузі від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та доведено її негативний вплив у періоди фінансово-економічних криз, проаналізовано досвід найбільших країн – виробників сталі, розроблено та запропоновано основні напрями переорієнтації вітчизняних металовиробників на пріоритетне задоволення внутрішнього попиту шляхом інтенсивного розвитку металоспоживання в середині країни).

20. Осташко Т.О., Лір В.Е., Венгер В.В., Олефір В.К., Биконя О.С. Зміна традиційних позицій українського експорту. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 2. С. 57–74. <https://doi.org/10.15407/eip2017.02.057> (RePEc, Econlit, CrossRef, Index Copernicus), (особистий внесок – розглянуто особливості зовнішньої торгівлі металопродукцією, визначено особливості зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури на ринку металопродукції).

21. Венгер В.В. Науково-технологічна складова інноваційних перетворень в металургійній галузі України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент: зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса: МГУ, 2017. № 24. С. 43–47 (Index Copernicus).*

22. Венгер В.В., Осипов В.М. Структурні зміни у світовій торгівлі металопродукцією та їх вплив на розвиток металургійної галузі України. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 3. С. 77–93. <https://doi.org/10.15407/eip2016.03.077> (RePEc, Econlit, Index Copernicus, CrossRef), (особистий внесок – проаналізовано динаміку структурних змін у світовій торгівлі металопродукцією, виявлено основні тенденції у розвитку світового ринку металопродукції, визначено вплив структурних змін у світовій торгівлі металопродукцією на розвиток металургійної галузі України, запропоновано напрями розвитку металургійної галузі України шляхом розширення внутрішнього ринку (через технічне переозброєння підприємств з метою випуску нових видів металопродукції)).

23. Венгер В.В. Показники економічного зростання: галузевий аспект. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 33–37 (Index Copernicus).

24. Венгер В.В. Інвестиції в основний капітал як фактор економічного зростання металургійної галузі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Ч. 1. Вип. 8. С. 27–31 (Index Copernicus).

25. Венгер В. В. Еволюція поглядів на теорію економічного зростання. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua> (Index Copernicus).

26. Венгер В.В. Розвиток підприємств гірничо-металургійного комплексу України у складі бізнес-груп. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 1. С. 64–75. <https://doi.org/10.15407/eip2015.01.064> (RePEc, Econlit, CrossRef, Index Copernicus, РІНЦ).

27. Венгер В.В. Конкуренція в ринковій економіці: генезис теоретичних концепцій. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3623> (Index Copernicus).

28. Венгер В.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 8. Ч. 7. С. 45–48 (Index Copernicus).

29. Осташко Т.О., Венгер В.В., Олександренко Ю.А., Ленінова Г.В. Оцінка втрат у зовнішній торгівлі України від можливої зміни тарифних режимів торгівлі у ЗВТ СНД. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 3. С. 93–106 (RePEc, Econlit, Index Copernicus, РІНЦ), *(особистий внесок – розглянуто динаміку торгівлі чорними металами і виробами з них, визначено негативні наслідки від можливого обмеження торгівлі металургійною продукцією Росією після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС)*.

30. Венгер В.В., Точилін В.О. Конкуренція та конкуренти на регіональних ринках чорних металів. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 1. С. 81–96 (RePEc, Econlit, Index Copernicus, РІНЦ), *(особистий внесок – розглянуто світовий досвід розвитку чорної металургії, визначено головних конкурентів на світових регіональних ринках металопродукції, проаналізовано основні фактори, що впливають на формування конкурентоспроможності на регіональних ринках металопродукції)*.

31. Венгер В.В., Точилін В.О. Особливості взаємодії держави та бізнесу у сфері гірничо-металургійного комплексу України: від підтримки до партнерства. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 2. С. 114–128 (RePEc), *(особистий внесок – розглянуто основні періоди формування і розвитку підприємств ГМК України, висвітлено їх діяльність у період фінансово-економічних криз, виявлено фактори, що негативно впливали на їх розвиток, проаналізовано напрями державної підтримки, які надавалися металургійним підприємствам, запропоновано напрями взаємодії держави та ГМК України в контексті його подальшого розвитку)*.

32. Точилін В.О., Венгер В.В. Формування функціонально ефективною моделі ринку: конкуренція та бар'єри, ринкова влада і державне регулювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 2. С. 23–38 (Index Copernicus), *(особистий внесок – розглянуто теоретичні аспекти розвитку конкуренції, виявлено основні бар'єри, які впливають на її розвиток, досліджено питання ринкової влади та вплив державного регулювання, обґрунтовано та запропоновано*

основні принципи формування та розвитку функціонально ефективної моделі ринку).

33. Точилін В.О. Венгер В.В. Вертикально-інтегровані структури гірничо-металургійного комплексу України: стан та напрями розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 3. С. 70–86 (RePEc), (особистий внесок – проаналізовано організаційні та економічні чинники створення фінансово-промислових груп у сфері гірничо-металургійного комплексу України, розглянуто основні організаційно-економічні процеси та тенденції розвитку світового ринку металу, виявлено зовнішні та внутрішні негативні фактори, що стримують розвиток ГМК, запропоновано напрями сталого розвитку вертикально-інтегрованих структур ГМК України).

34. Венгер В.В., Хаустов В.К. Сучасний стан та перспективи розвитку металургійної галузі України: напрями технологічної модернізації. *Економіка України*. 2019. № 9–10. С. 24–43 (особистий внесок – проаналізовано сучасний стан металургійної галузі, визначено місце чорної металургії в економіці України, наведено кількісні оцінки запасів сировинних ресурсів, які використовуються в металургійному виробництві, розглянуто динаміку технологічної структури виробництва сталі у провідних країнах та Україні, доведено необхідність виведення з експлуатації мартенівського виробництва сталі шляхом розширення випуску киснево-конверторної та електросталі).

35. Буркинський Б.В., Венгер В.В., Осипов В.М. Національний ринок металопродукції: напрями формування політики конкурентного розвитку. *Економічні інновації: зб. наук. пр. Інституту проблем ринку та економіко-економічних досліджень*. 2018. Вип. 67. С. 8–21 (особистий внесок – представлено стратегічне бачення державної політики розвитку металургійної галузі України до 2027 року).

36. Венгер В. В. Вплив інституційних факторів на економічне зростання. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. № 4. URL: www.easterneurope-ebm.in.ua

37. Венгер В. В. Ринкова влада та картельні змови на олігопольних ринках. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С. 165–168.

38. Венгер В.В. Розвиток інтегрованих структур в економіці України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2014. Т. 19. Вип. 2/2. С. 39–43.

39. Венгер В. Теоретичні засади формування фінансово-промислових груп. *Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Т. 14. № 1. С. 46–53.

40. Венгер В. Публічна влада та суб'єкти господарювання: особливості взаємодії в умовах ринкової економіки. *Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету*. 2012. Вип. 10. Ч. 1. С. 79–82.

41. Венгер В. Соціально-економічна роль держави в сучасній економіці. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. № 4. С. 26–31.

42. Венгер В. Особливості взаємодії економічної політики держави та ринкової економіки: історичний аспект. *Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету*. 2011. Вип. 9. Ч. 2. С. 81–84.

43. Венгер В.В. Теоретичні засади формування конкурентних відносин в ринковій економіці. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2010. № 2 (52). С. 120–126.

44. Осипов В.М., Точилін В.О., Венгер В.В., Єрмакова О.А. Світові процеси глобалізації та перспективи розвитку гірничо-металургійного комплексу України. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України* (рубрика «Наукові дослідження»). 2008. №4. С. 11–20 (особистий внесок – проаналізовано процеси консолідації світової металургійної галузі, визначено основні рушійні сили розвитку чорної металургії, розглянуто основні переваги великих об'єднань).

45. Бараш М.Я., Венгер В.В. Напрями забезпечення стабільного розвитку конкуренції на ринку гірничо-металургійного комплексу. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України* (рубрика «Наукові дослідження»). 2007. №4. С. 34–43. (особистий внесок – проаналізовано основні глобалізаційні процеси на світовому металургійному ринку, визначено їх вплив на розвиток ринкового середовища у вітчизняній гірничо-металургійній галузі, запропоновано основні напрями стабільного розвитку національного ринку металопродукції).

46. Венгер В.В. Аналіз технологічної структури металургійних підприємств України. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 12. С. 31–41.

47. Венгер В.В. Вітчизняні та світові тенденції розвитку ринку металу. *Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції: тези доп. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 6–7 грудня 2006 р.). Київ: УкрІНТЕІ. 2006. Т. I. С. 91–93.

48. Венгер В.В. Перспективи розвитку металургійного ринку України. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: зб. тез доп. Четв. міжнар. наук.-практ. конф. мол. вчен.* (м. Тернопіль, 22–23 лютого 2007 р.). Ч. 2. Тернопіль: ТНЕУ, 2007. С. 66–69.

49. Венгер В. В. Зниження рівня шкідливого впливу металургійних підприємств на оточуюче середовище. *Навколишнє природне середовище – 2007: актуальні проблеми екології та гідрометеорології; інтеграція освіти і науки. тези доп. друг. міжнар. наук.-техн. конф.* (м. Одеса, 26–28 вересня 2007 р.). Одеса: ОДЕУ, 2007. С. 214.

50. Венгер В. В. Напрями міжнародної інтеграції ГМК України. *Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних*

викликів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–21 листопада 2008 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. С. 25–26.

51. Венгер В.В., Ткаченко Д.О. Захист внутрішнього ринку металопродукції в умовах світової фінансово-економічної кризи. *Проблеми розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки України*: зб. тез доп. III наук.-практ. сем. з міжнар. уч. (м. Тернопіль, 26–28 листопада 2009 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2009. С. 39–41 (*особистий внесок – визначено основні напрями захисту внутрішнього ринку металопродукції в умовах світової фінансово-економічної кризи*).

52. Венгер В.В. Напрями підвищення конкурентоспроможності ГМК України. *Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України*: матеріали міжнар. конф. (м. Одеса, 21–22 жовтня 2010 р.). Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010. С. 33–34.

53. Венгер В.В. Публічна влада: особливості організації та форми реалізації. *Наукове забезпечення процесів реформування соціально-економічних відносин в умовах глобалізації*: матеріали V наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 29–30 квітня 2011 р.). Сімферополь: ВіТроПринт, 2011. С. 45–48.

54. Венгер В.В. Напрями підвищення конкурентоспроможності металургійних підприємств. *Ефективність бізнесу в умовах трансформаційної економіки*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 3–5 червня 2011 р.). Сімферополь: ВіТроПринт, 2011. С. 138–140.

55. Венгер В.В. Напрями підвищення рівня конкурентоспроможності сектору чорної металургії. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 березня 2012 р.). Київ: НТУУ «КПІ», 2012. С. 131.

56. Венгер В.В. Розвиток сектора чорної металургії: напрями модернізації. *Конкурентна політика в умовах модернізації економіки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18–19 жовтня 2012 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. С. 47–49.

57. Венгер В.В. Підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств чорної металургії. *Актуальні питання підвищення конкурентоспроможності держави, бізнесу та освіти в сучасних економічних умовах*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14–15 лют. 2013 р.). Полтава: ВНЗ Укоопспілки «Потав. Ун-т економіки і торгівлі», 2013. С. 12–14.

58. Венгер В.В. Поняття та сутність функціонування фінансово-промислових груп. *Зовнішні та внутрішні фактори впливу на формування та розвиток економіки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 5–6 квітня 2013 р.). Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2013. С. 14–16.

59. Венгер В.В. Механізми створення фінансово-промислових груп. *Світова економіка XXI століття: фактори впливу на стан і розвиток економічних процесів*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28 лютого 2014 р.). Львів: ЛЕФ, 2014. С. 8–10.

60. Венгер В.В. Сутність поняття «інтегрована структура». *Соціально-економічний розвиток країн: досвід та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30–31 травня 2014 р.). Львів: ЛЕФ, 2014. С. 18–20.

61. Венгер В.В. Інноваційно-інвестиційна активність підприємств металургійної галузі України. *Євроінтеграційні та глобальні аспекти Економічного розвитку України*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 травня 2017 р.). Київ: КУБГ, 2017. С. 114–119.

62. Венгер В.В. Розвиток металургійної галузі України в умовах СОТ. *Розвиток співробітництва України із СОТ*: матеріали міжнар. кругл. столу (м. Київ, 24 листопада 2018 р.). Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018. С. 73–76.

63. Венгер В.В. Металургійна галузь України: напрями економічної інтеграції у світовий ринок металопродукції. *Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції*: матеріали II наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2018 р.). Київ: КУБГ, 2018. С. 51–55.

64. Венгер В.В. Напрями стимулювання експорту промислових підприємств м. Києва. *Економіка, фінанси та управління сучасним містом: можливості, проблеми, перспективи*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 квітня 2019 р.). Київ: КУБГ, 2019. С. 14–17.

АНОТАЦІЯ

Венгер В. В. Фактори зростання та напрями державного регулювання металургійної галузі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, 2020.

Проведено оцінку сучасного стану та визначено основні етапи і передумови розвитку металургійної галузі в умовах ринкової трансформації. Проаналізовано та визначено основні тенденції розвитку світового ринку металургійної продукції, охарактеризовано технологічні зміни у структурі світового виробництва сталі.

Визначені місце та роль вітчизняної металургійної галузі України на світовому ринку сталі, встановлено її залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури. Визначено місце та роль внутрішнього ринку у розвитку металургійної галузі України.

Узагальнено та обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до формування політики економічного зростання. Визначено роль інституційного середовища для створення сприятливого розвитку металургійної галузі. Узагальнено методологічні підходи до моделювання та оцінки галузевого економічного зростання. Розглянуто концептуальні підходи до побудови моделі економічного зростання металургійної галузі України. Шляхом статистичного

аналізу та економетричного моделювання оцінено вплив таких екзогенних факторів, як: середня світова ціна на сталь, обмінний курс гривні та ціна на природний газ – на динаміку випуску металургійної продукції у *період економічного зростання* та у *період спаду*.

На основі отриманих результатів запропоновано концептуальні підходи до формування політики економічного зростання, які полягають у розробленні та впровадженні державної промислової політики як цілісної та скоординованої системи заходів державних органів влади, спрямованої на розвиток промисловості загалом та окремих її галузей зокрема. Запропоновано механізми та напрями зниження залежності вітчизняної металургійної галузі від коливань світової кон'юнктури на основі використання досвіду провідних виробників сталі шляхом створення сприятливих умов для її переорієнтації із задоволення зовнішнього попиту на забезпечення потреб внутрішніх споживачів через активізацію діяльності металоспоживаючих галузей. Розглянуто можливості реалізації запропонованих механізмів та напрямів стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності металургійної галузі України.

Ключові слова: фактори економічного зростання, металургійна галузь України, державне регулювання, *велика відкрита галузь*, *мала відкрита галузь*, внутрішній ринок металопродукції, промислова політика.

АННОТАЦІЯ

Венгер В.В. Факторы роста и направления государственного регулирования металлургической отрасли Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», Киев, 2020.

Осуществлена оценка текущего состояния, определены основные этапы и предпосылки развития металлургической отрасли в условиях рыночной трансформации. Проанализированы и определены основные тенденции развития мирового рынка металлургической продукции, охарактеризованы технологические изменения в структуре мирового производства стали.

Определены место и роль отечественной металлургической отрасли Украины на мировом рынке стали, установлена его зависимость от внешнеэкономической конъюнктуры. Определены место и роль внутреннего рынка в развитии металлургической отрасли Украины.

Обобщены и обоснованы теоретико-методологические подходы к формированию политики экономического роста. Определена роль институциональной среды для создания благоприятного развития металлургической отрасли. Обобщены методологические подходы к моделированию и оценке отраслевого экономического роста. Рассмотрены концептуальные подходы к построению модели экономического роста металлургической отрасли Украины. Путем статистического анализа и

эконометрического моделирования оценено влияние таких экзогенных факторов, как: средняя мировая цена на сталь, обменный курс гривны и цена на природный газ – на динамику выпуска металлургической продукции в *период экономического роста* и в *период спада*.

На основе полученных результатов предложены концептуальные подходы к формированию политики экономического роста, заключающиеся в разработке и внедрении государственной промышленной политики как целостной и скоординированной системы мер государственных органов власти, направленной на развитие промышленности в целом и отдельных ее отраслей в частности. Предложены механизмы и направления снижения зависимости отечественной металлургической отрасли от колебаний мировой конъюнктуры на основе использования опыта ведущих производителей стали путем создания благоприятных условий для ее переориентации с удовлетворения внешнего спроса на обеспечение потребностей внутренних потребителей путем активизации деятельности металлопотребляющих отраслей. Рассмотрены возможности реализации предложенных механизмов и направлений стимулирования инновационно-инвестиционной деятельности металлургической отрасли.

Ключевые слова: факторы экономического роста, металлургическая отрасль Украины, государственное регулирование, *большая открытая отрасль*, *малая открытая отрасль*, внутренний рынок металлопродукции, промышленная политика.

ANNOTATION

Venger V.V. Growth factors and directions of state regulation of metallurgical industry of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – State Organization «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine», Kyiv, 2020.

An assessment of the current state is carried out and the main stages and preconditions for the development of the metallurgical industry under conditions of market transformation are determined. The basic tendencies of global market of metallurgical products development are analyzed, and the technological changes in the structure of the global steel production are characterized.

Studying the presence of metallurgical industry of Ukraine in the global steel market, the latter proved to belong to the *small open industry*, representing an export-oriented industry, which due to the lack of significant qualitative and quantitative advantages of its products on international markets has no decisive influence on the formation of its global price, being forced to adapt to the conditions of the external environment, which is generated by the dynamics of more powerful participants in the global economy – *large open industries*. The dependence of the metallurgical industry of Ukraine on fluctuations in the global market for metal products substantiated to affect adversely its development, which is manifested, first of all, in

the decrease in output of its products, decrease in foreign exchange incomes, the loss of Ukrainian producers of major markets, especially in the Asian markets. The domestic market of Ukraine proved to be characterized by a low demand for metallurgical products compared to the volume of its output, which enforces the low-tech nature of production against the background of foreign economic conditions.

The lack of proper attention to the practical assessment of particular sectors of the national economy is shown. The application of methodological approaches used at the macro and regional levels to a particular industry is proved to be not justified, as both resultant and factor traits usually include macroeconomic and regional indicators that cannot be applied to the industry.

Scientific and methodological approaches to estimation of economic growth of metallurgical industry of Ukraine have been developed and proposed. In particular, in the process of making the production function of the metallurgical industry of Ukraine, which represents the *small open industry*, to the determining factors of its output the exogenous factors are suggested to include, which nowadays include such external market factors as global steel price, the Hryvnia exchange rate and the price of imported natural gas. In contrast to the production of *large open industry* in the case of *small open industry*, such external market factors as the price condition on the international markets for its products and the dynamics of the national currency exchange rate are proved to be not less significant than the classical endogenous factors, embodied by production and human capital, as well as the technologies used. The necessity to reduce the dependence of the metallurgical industry of Ukraine on fluctuations in the external market is substantiated, and the reliance on such a purely external factor as the world price for steel is proved erroneous, since the *small open industry* cannot deliberately influence the level of global prices, against which its products are sold in international markets, and, on the contrary, it is dependent on the market behavior of the *large open industry*, forced to accept its conditions and adapt to them. There is also a need to reduce the dependence on exchange rate fluctuations.

Based on the results obtained, conceptual approaches to the formulation of economic growth policy have been developed, which consist in the development and implementation of state industrial policy as a coherent and coordinated system of measures of state authorities aimed at the development of industry as a whole and its individual branches in particular. The mechanisms and directions of reducing the dependence of the domestic metallurgical industry on the fluctuations of the global market based on the experience of leading steel producers by creating favorable conditions for its reorientation to keep up with the external demand to meet the needs of domestic consumers through the activation of metal consuming industries are proposed. Possibilities of implementation of the suggested mechanisms and directions of innovative-investment activity stimulation of metallurgical industry are considered.

Key words: economic growth factors, metallurgical industry of Ukraine, state regulation, *large open industry*, *small open industry*, domestic metal products market, industrial policy.

Підписано до друку 07.07.2020 р. Формат 60×90/16
Ум. друк арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 150 прим. Замовлення № __

Виготовлювач ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5793 від 22.11.2017 р.